અષ્ટાવક્ર

– ગુલાબરાય જોબનપુત્રા

રાજા જનકે એક મોટો યજ્ઞ કર્યો. ઋષિ કહોડ તે યજ્ઞમાં ભાગ લેવા મિથિલા પહોંચ્યા. રાજા જનકે ઋષિનો આદર–સત્કાર કર્યો અને પૂછ્યું, ''ઋષિવર્ય, આપે કેવળ ધર્મલાભ લેવો છે કે શાસ્ત્રાર્થની ઈચ્છા છે ?'' ઋષિ કહોડે કહ્યું ''શાસ્ત્રાર્થની ઈચ્છા છે.'' રાજા જનકે કહ્યું ''આ યજ્ઞમાં ભાગ લેવા બંદી નામના એક મહાન આચાર્ય પધાર્યા છે. એમને શાસ્ત્રાર્થમાં કોઈ હરાવી શક્યું નથી. આપ એમની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરશો ?'' ઋષિ કહોડે કહ્યું, ''અવશ્ય.'' પછી રાજા જનકે કહ્યું, ''ઋષિવર્ય, જો આપ વિજયી થશો તો આપને અવશ્ય ધન–સંપત્તિ મળશે પણ જો આપ પરાજિત થશો તો આપને નદીમાં ડૂબાડી દેવામાં આવશે. બોલો, શરત સ્વીકાર્ય છે ?'' ઋષિ કહોડે કહ્યું, ''સ્વીકાર્ય છે.'' શાસ્ત્રાર્થ શરૂ થયો અને કહોડ પરાજિત થઈ ગયા. એમને નદીમાં ડૂબાડી દેવામાં આવ્યા.

ઋષિપત્ની સુજાતાને આ ઘટનાની જાણ થઈ કે તે ધ્રૂસકે ધ્રૂસકે રોઈ પડી. તેના ઉદરમાં બાળક હતું. તેને થયું કે અમે બેય અનાથ થઈ ગયાં. સુજાતા ઋષિ ઉદ્દાલકની પુત્રી હતી. ઋષિ ઉદ્દાલકે સુજાતાને પોતાની છત્ર–છાયામાં લીધી. સુજાતાને યથાકાળે બાળકનો જન્મ થયો. બાળક તેજસ્વી હતો. પણ તે આઠે અંગ વક્ર હતો. ઋષિ ઉદ્દાલકે અષ્ટાવક્રને શાસ્ત્રાર્થમાં પારંગત કર્યા, અને આમ અષ્ટાવક્ર બાર વર્ષનો થયો. એક વાર તેણે સુજાતાને પૂછ્યું, ''મારા પિતાજીનું નામ શું છે ? અને તે ક્યાં છે.'' સુજાતા પ્રશ્ન સાંભળતાં જ રોઈ પડી. તેણે રોતાં–રોતાં ઋષિ કહોડના મૃત્યુની કથા કહી. કથા સાંભળતાં જ અષ્ટાવક્રનો ક્રોધ ભભૂકી ઊઠ્યો. તેણે આચાર્ય બંદીને હરાવી નદીમાં ડૂબાડી મારવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી. એક દિવસ અષ્ટાવક્ર મિથિલા પહોંચ્યો. તેણે રાજા જનકને કહ્યું. ''હે રાજન ! હું

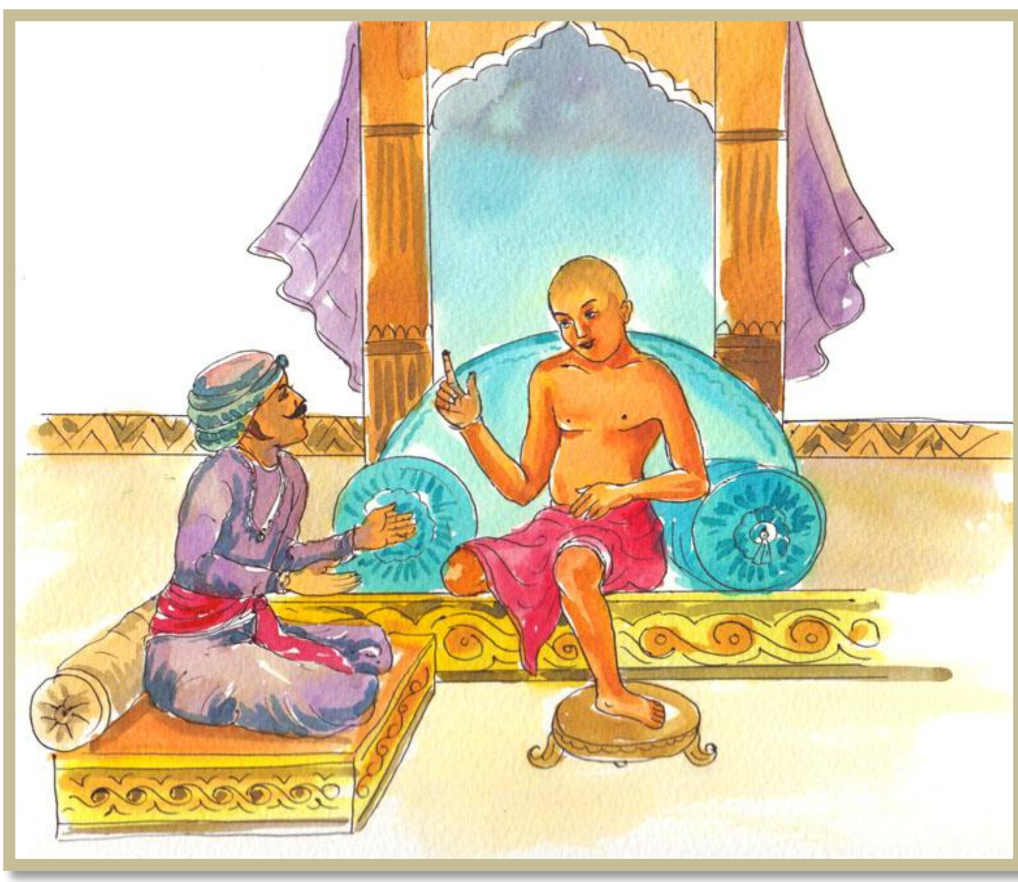

આચાર્ય બંદીને પડકારવા આવ્યો છું. મારે તેમની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવો છે.'' રાજા જનકે કહ્યું, ''ઋષિકુમાર, તમે હજી બાળક છો, આચાર્ય બંદીને હજી સુધી કોઈ હરાવી શક્યું નથી. બધાએ પોતાના પ્રાણ ગુમાવ્યા છે. તમે તમારી હઠ છોડી દો.'' અષ્ટાવક્રે કહ્યું, ''હું તેમને શાસ્ત્રાર્થમાં હરાવીશ અને નદીમાં ડૂબાડી મારીશ એ મારી પ્રતિજ્ઞા છે. તેને મારી સમક્ષ આવવા દો.'' રાજા જનકને થયું, આ બાળક હઠ છોડશે નહિ, તેથી અષ્ટાવક્ર અને આચાર્ય બંદી વચ્ચે શાસ્ત્રાર્થ શરૂ થયો. બધાના આશ્ચર્ય વચ્ચે અષ્ટાવક્ર વિજેતા થયો. રાજા જનકે ઘોષણા કરી કે પરાજિતના ભાગ્યનો નિર્ણય વિજેતા કરશે.

અષ્ટાવક્રે નિર્ણય કર્યો કે, આચાર્ય બંદીએ બધા પરાજિતોને નદીમાં ડૂબાડી દીધા છે તો તેમને પણ એ જ શિક્ષા ઘટે છે.

અને સભાએ એક અવાજે કહ્યું, ''સાચું છે, બિલકુલ સાચું છે. આચાર્ય બંદીને પકડો અને તેમને નદીમાં ડૂબાડી દો.''

એ વખતે આચાર્ય બંદી આગળ આવ્યા. તેમણે કહ્યું, ''હે રાજા જનક, હે ઋષિકુમાર અષ્ટાવક્ર, પરાસ્ત થયેલા બધા જ વિદ્વાનો જીવિત છે. એમને નદીમાં ડૂબાડી દેવા, એ માત્ર એક બહાનું હતું. બધા જ વિદ્વાનો સાથે ઋષિ કહોડ પણ જીવિત છે.

આ વાત સાંભળતાં સભામાં સન્નાટો છવાઈ ગયો. બધા એમના વચનની ખાતરી કરવા નદી કિનારે પહોંચ્યા કે ચમત્કાર થયો. બધા જ વિદ્વાનો એક પછી એક જીવિત હાજર થયા. ઋષિ કહોડ હાજર થયા કે અષ્ટાવક્ર દોડીને એમના પગમાં પડી ગયો. ઋષિ કહોડે તેને બેઠો કરીને હૃદય સરસો ચાંપ્યો. બન્નેની આંખોમાંથી અશ્રુઓની ધારા વહેવા લાગી.

આચાર્ય બંદીએ કહ્યું, ''હે અષ્ટાવક્ર, તું મહાન છો. તું સૌથી મોટો શાસ્ત્રજ્ઞ છો'' આટલું કહીને અને પછી આચાર્ય બંદીએ નદીમાં છલાંગ મારી. અષ્ટાવક્રએ સિ[illegible] કરી બતાવ્યું કે 'શ્રેષ્ઠત્વ ત્યાં છે, જ્યાં પ્રજ્ઞા છે.'

■